

УДК 657.633

ВИКОРИСТАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ

Н. Дорош

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розкривається суть, завдання та види аналітичних процедур та їх застосування на всіх стадіях процесу аудиту.

Ключові слова: аудитор, аудиторська перевірка, аналітичні процедури, планування, тести контролю, помилка, шахрайство.

Методологія аудиторської перевірки з застосуванням принципів, методів та процедур аудиту згідно з міжнародними стандартами аудиту є важливою умовою її кваліфікованого проведення. Відповідно до МСА 500 «Аудиторські докази» для одержання аудиторських доказів серед інших аудиторських процедур використовуються аналітичні процедури.

На думку аудиторів, аналітичні процедури допомагають виявити 27,1 % помилок, прогнозування і дискусії – 18,5, а разом взяті ці «неточні процедури» – 45,6 % помилок [6, с. 122].

Проблемам дослідження методології та організації аудиту присвятили праці такі вітчизняні вчені: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, С.Я. Зубілевич, О.А. Петрик, В.С. Рудницький, В.Я. Савченко, Б.Ф. Усач, В.О. Шевчук та ін.

У спеціальній літературі в основному висвітлюються суть, завдання та види аналітичних процедур [2, с. 239; 5, с. 98; 7, с. 41; 8, с. 166-170].

Потребує поглиблення та подальшої розробки методика застосування аналітичних процедур на кожній стадії аудиторського процесу.

МСА 520 «Аналітичні процедури» визначає аналітичні процедури як оцінювання фінансової інформації шляхом вивчення правдоподібних взаємозв'язків між фінансовими та нефінансовими даними. Аналітичні процедури включають також вивчення ідентифікованих відхилень та взаємозв'язків, що ідуть всупереч іншій відповідній інформації або значно відхиляються від прогнозованих сум [1, с. 580].

Акцент у такому визначенні аналітичних процедур робиться на очікуваннях, розрахованих аудитором. Наприклад, аудитор з метою перевірки достовірності загальної суми комісійних витрат може порівняти її з добутком загальної величини продажу на середній відсоток комісійних витрат.

Аналітичні процедури можуть проводитись на всіх стадіях аудиторського процесу. Деякі аналітичні процедури є доцільними до виконання на стадії планування для визначення характеру, обсягу та часу майбутніх робіт. Виконання аналітичних процедур на стадії планування допомагає аудитору ідентифікувати важливі аспекти, які потребують специфічного детального дослідження в ході перевірки. Аналітичні процедури використовуються як процедури оцінки ризиків для отримання розуміння суб'єкта господарювання та його середовища. Наприклад, розрахунок оборотності запасів перед тестуванням їх вартості може вказати на необхідність підвищеної уваги до аудиту запасів.

Для аналітичних процедур, що здійснюються на стадії планування, як правило є типовим використання показників, узагальнених на високому рівні (наприклад, підприємств, виду економічної діяльності), аналізу можливих фальсифікацій, а також процедур, що відрізняються обсягом, часом та характером для різних клієнтів. Для деяких клієнтів порівняння статей балансів попереднього та поточного років з використанням пробного балансу (який не піддавався перевірці) може бути достатнім. Для інших клієнтів процедури мають включати розширений аналіз квартальних фінансових звітів, базуючись на аудиторському судженні.

Аналітичні процедури проводяться на стадії безпосередньої перевірки в поєднанні з іншими аудиторськими процедурами. Як процедури по суті аналітичні процедури використовуються, коли їх застосування може бути більш результативним або ефективним, ніж детальні тести, для зменшення ризику суттєвого викривлення на рівні тверджень у фінансових звітах до прийнятного низького рівня. Наприклад, сплачену суму кожного страхового полісу можна порівняти з тим же полісом за попередній рік як частину перевірки (тестів) сплачених страхових внесків.

Аналітичні процедури також необхідні на завершальній стадії аудиту. Такі тести корисні для остаточного оцінювання суттєвих викривлень та фінансових проблем та допомагають аудиторам здійснити узагальнюючий «об'єктивний погляд» на фінансову звітність, що підлягає аудиту. Згідно з МСА 570 «Безперервність» аудиторам необхідно висловити думку щодо відповідності принципу безперервного функціонування підприємства як основи підготовки фінансової звітності. При проведенні аналітичних процедур для оцінювання здатності підприємства залишатись діючим (в основному, протягом наступного за звітним року) вже на етапі планування можна виявити, що підприємство має значні фінансові труднощі. Результати вивчення банкрутств свідчать, що

більшість їх відбувається на початку діяльності підприємства, і підприємства, які встановили належну систему обліку і контролю, мають менше шансів збанкрутувати. Ймовірність банкрутства враховують при оцінці аудиторського ризику. На завершальній стадії перевірки здійснюється остаточна оцінка безперервності, яка впливає на формування остаточних висновків аудитора стосовно достовірності звітності. Найбільш ефективним методом для досягнення мети аудиторських процедур є використання коефіцієнтів фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності, рентабельності та ін. Аудитор повинен проаналізувати рух коштів, прибуток, іншу інформацію для перевірки тверджень, які покладено в основу прогнозу, і порівняти перспективні дані за попередні періоди з фактичними результатами, а також перспективні дані на поточний період з результатами, які досягнуті на момент аудиту.

У таблиці 1 підсумовуються основні цілі аналітичних процедур на стадіях аудиторського процесу [9, с. 209].

Таблиця 1

Стадії та цілі аналітичних процедур

Цілі	Стадії		
	Планування	Тестування	Завершальна стадія
Розуміння галузі та бізнесу клієнта	Головна мета		
Оцінювання концепції діючого підприємства	Другорядна мета		Другорядна мета
Визначення можливих викривлень обліку та звітності	Головна мета	Другорядна мета	Головна мета
Зменшення деталізованих тестів	Другорядна мета	Головна мета	

Застосування аналітичних процедур для досягнення аудиторських доказів значно залежить від «очікувань» аудитора щодо величин сальдо рахунків чи показників звітності. Аудитор розробляє очікування того, якими повинні бути сальдо рахунків та інші показники (статті) звітності, залучаючи інформацію попередніх періодів, розвитку та тенденцій галузі, планові та бюджетні дані, а також нефінансову інформацію. Аудитор, як правило, порівнює дані клієнта з очікуваними даними, застосовуючи один або декілька видів аналітичних процедур:

- порівняння даних клієнта з аналогічною галузевою інформацією;
- порівняння даних поточного періоду з зіставною інформацією за попередні періоди;
- порівняння даних клієнта з плановими та очікуваними даними, визначеними клієнтом;
- порівняння даних клієнта з очікуваними результатами, що визначені аудитором;
- порівняння фінансової та нефінансової інформації.

Припустимо, що ми проводимо аудит і маємо інформацію також про показники середнього підприємства в галузі клієнта. Якщо досліджувати тільки інформацію клієнта, то його бізнес здається стабільним без ознак значних труднощів. Але при порівнянні даних клієнта з даними галузі, в якій працює клієнт, виявиться, що у діяльності клієнта існують проблеми, його показники значно відстають від загальної тенденції галузі. Так, наприклад, коефіцієнт оборотності в середньому по галузі зростає і становить в поточному році 3,9, а за даними клієнта 3,4, а загальний маржинальний дохід аналогічно 27,3% та 26,3%. Це може свідчити про втрату частки ринку, що реалізаційні ціни не є конкурентноспроможними, підприємство має невиправдані витрати, чи застарілі запаси.

У США Dun and Bradstreet, Robert Morris Associates та інші аналітики накопичують фінансову інформацію про тисячі компаній та збирають дані про різні сфери бізнесу. Багато аудиторських фірм купують цю інформацію для використання як основи для галузевих порівнянь при проведенні аудиторських перевірок [9, с. 210].

Найбільш важливі вигоди від порівнянь з галузевими даними – це допомога у розумінні бізнесу клієнта та визначення ймовірних фінансових банкрутств. Наприклад, Robert Morris Associates володіє такою інформацією, яку насамперед використовують банкіри та інші кредитори в оцінці платоспроможності боржника. Ці ж дані є також корисними і для аудиторів в оцінюванні відносної стійкості власного капіталу підприємства-клієнта, його кредитоспроможності, ймовірності фінансового банкрутства [9, с. 210].

Головний недолік галузевих порівнянь в аудиті – це неоднорідність фінансової інформації за різними підприємствами, на якій базуються загальногалузеві показники. Оскільки галузеві дані являють собою середні величини, то порівняння можуть бути не доказовими. Сфера діяльності клієнта часто не співпадає з галузевими стандартами. Тому бажано порівняння з середньогалузевими показниками доповнювати порівняннями з середніми показниками по підгалузі. Крім цього, аудитор повинен зважати і на те, що економічні суб'єкти можуть використовувати різну облікову політику (зокрема, по-різному розраховувати один і той же показник), а це також впливає на зіставність показників. Якщо більшість підприємств у галузі використовують прямолінійний метод нарахування амортизації, а клієнт застосовує метод прискореного зменшення залишкової вартості, то порівняння можуть бути недостатньо значущими. Але це не означає, що порівняння з галузевими даними не слід проводити. Скоріше це є ознакою обережності інтерпретації результатів. Одним із шляхів подолання обмежень порівнянь із середньогалузевими показниками є також використання для порівнянь даних декількох «еталонних» підприємств галузі.

Припустимо, що відсоток маржинального доходу для підприємства становив 26 та 27 % за останні 4 роки і 23 % в поточному році. Аудитор повинен звернути увагу на таке зменшення, якщо він вважає його неочікуваним. Причиною цього зменшення можуть бути зміни в економічних умовах. Але це може бути також в результаті

викривлення фінансової звітності, а саме помилок щодо обсягів продажу та закупівлі, невідображення здійснених продажів, перебільшення рахунків кредиторської заборгованості чи помилок у вартості основних засобів. Аудитор повинен з'ясувати реальні причини зменшення відсотку маржинального доходу та розглянути його вплив, якщо такий взагалі є, на зібрані докази.

Існує багато видів аналітичних процедур порівняння даних клієнта з зіставними даними одного чи декількох попередніх періодів. Порівняння балансу поточного року з балансом попереднього року. Одним із найпростіших шляхів здійснення цієї процедури є запис перевіреного пробного балансу попереднього року та пробного балансу поточного року у сміжні стовпчики порівняльної таблиці. Аудитор може легко порівняти баланс поточного та попереднього року, щоб визначити на ранній стадії аудиту, чи потрібно певній статті балансу приділити більше уваги через значні зміни. Наприклад, якщо аудитор спостерігає значне зростання витрат на матеріальні запаси, йому необхідно визначити, чи це є результатом збільшення використання запасів, чи помилок у належній класифікації інформації, чи через помилкове відображення величини запасів.

Порівняння окремих елементів загального балансу з аналогічними статтями попереднього року. Якщо у поточному році не спостерігається значних (великих) змін у операційній діяльності клієнта, багато елементів фінансової діяльності не повинні також значно змінитись.

За допомогою порівняння статей звітного та попереднього періодів можна визначити інформацію, яка потребує більш детального дослідження. Такі порівняння можна здійснювати за певний період або на певну дату. Прикладами таких порівнянь можуть бути щомісячні величини продажу, витрат на ремонт та інші рахунки в поточному та попередньому році, рахунки кредиторської заборгованості на кінець поточного та попереднього року тощо. Але в кожному випадку аудитор повинен спочатку визначити свої очікування щодо змін перед проведенням порівнянь.

Розрахунок показників та відсоткових співвідношень для порівняння з попередніми роками. Порівняння окремих статей та балансу в цілому з аналогічною інформацією має певні недоліки. По-перше, вони не показують зростання або зменшення ділової активності. По-друге, зіставність даних різних років, таких як обсяг продажу та вартість реалізованої продукції, ігнорується. Розрахунок різних показників, коефіцієнтів та відсоткових співвідношень дає можливість подолання цих недоліків. Використання відсотку загального маржинального доходу є одним із прикладів такого розрахунку. Є багато коефіцієнтів та показників, які підлягають використанню аудиторами. Але у всіх випадках щодо порівнянь має наводитись порядок розрахунку показників, проведеного в попередньому році для цього ж клієнта.

Багато показників та відсотків, що використовуються для порівнянь з попередніми роками, можуть бути застосовані також для галузевих порівнянь. Наприклад, доцільно порівняти відсоток маржинального доходу поточного року з середньогалузевим рівнем та попередніми роками. Це ж саме стосується і багатьох інших показників.

Існує також багато можливих порівнянь поточних та даних попередніх періодів поряд з порівняннями з галузевими даними. Наприклад, розраховані відсотки кожної категорії витрат до загальної величини продаж можна порівняти з відповідними даними попередніх періодів. Аналогічно, при великій кількості потокових операцій (наприклад, роздрібною торгівлі) внутрішні порівняння для кожної з них можна здійснити до попередніх періодів.

Аудитори часто готують фінансові звіти за один чи більше років для цілей порівнянь змін в сальдо за рахунками та їх співвідношень з загальною базою, такою як обсяг продажу. Обчислення даних звіту про фінансові результати як відсотків до обсягу продаж є особливо важливим, коли рівень продаж змінився порівняно з попереднім роком, що є характерним для багатьох підприємств. Наприклад, витрати з продажу, витрати на оплату праці, комісійні можуть суттєво збільшитись, але досить послідовно якщо їх досліджувати як відсоток щодо обсягу продаж.

Аудитор також може вимагати подальших пояснень та накопичення доказів щодо змін в витратах на рекламу, резерву безнадійних боргів, витрат на ремонт і обслуговування. Якщо витрати на рекламу збільшились також як відсоток до обсягу продаж, то одним із можливих пояснень може бути розвиток нової рекламної компанії. Абсолютна сума витрат на безнадійні борги може не змінитись значно, але зменшитись у відсотковому вираженні щодо обсягів продаж. Аудитор повинен зібрати додаткові докази чи резерв безнадійних боргів та витрати на сумнівні борги є зрозумілими та достовірними. Витрати на ремонт та обслуговування можуть несподівано збільшитись, якщо клієнт поніс несподіваний ремонт. Аудитор ймовірно застосовує аудиторські дослідження, щоб визначити чи ці рахунки не включають суми, які повинні бути обліковані як активи підприємства [9, с. 213].

Аналітичні процедури порівняння фактичних і планових показників полягають у проведенні аудитором аналізу змісту і порядку складання плану (бюджету, кошторису, прогнозу) і обговорення його з клієнтом, а також детального тестування фактичних показників. Оскільки планові (очікувані) показники відображають прогнози клієнта на звітний період, то дослідження найбільш важливих сегментів, в яких мають місце значні відхилення фактичних показників від планових, можуть виявити сфери потенційних помилок. Аналогічно, відсутність подібних розбіжностей може свідчити про те, що помилки мало ймовірні. При використанні цих аналітичних процедур слід враховувати і деякі обмеження. По-перше аудитор повинен оцінити, наскільки реалістичні були планові розрахунки. По-друге, існує ймовірність того, що персонал підприємства, перш за все, в особі керівництва, змінив поточну фінансову інформацію, узгодивши її з плановими розрахунками. Щоб вирішити

першу проблему, аудиторю необхідно провести опитування про процедури складання планів з персоналом клієнта. Для зведення до мінімуму ймовірності другого випадку аудитор, як правило, оцінює ризик контролю як максимальний і піддає детальним аудиторським тестам фактичні дані.

Іншим видом порівнянь даних клієнта з очікуваними результатами є порівняння з очікуваннями, які розраховані аудитором. Аудитор оцінює якими повинні бути сальдо за рахунками у співвідношенні з іншими сальдо за рахунками балансової таблиці чи статтями звіту про фінансові результати, чи обліковими записами, або здійснюючи проектування, яке базується на певній історичній тенденції, певній спадковості даних. Прикладом обчислення очікуваної вартості, що базується на взаємозв'язку даних є незалежна оцінка витрат на відсотки за довгостроковими векселями, яка визначається шляхом множення балансової вартості векселів до сплати на кінець періоду на середньомісячну відсоткову ставку.

1. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / Пер. з англ. Мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куликов. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус», 2006. – 1152 с.
2. Аудит: Учебник для вузов / В.И. Подольский, Г.Б. Поляк, А.А. Савин и др.; Под. ред. проф. В.И. Подольского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 655 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. – 3-тє вид, доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2005. – 512 с.
4. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика. – К.: Знання, 2006. – 495 с.
5. Костирко Р.О. Удосконалення аудиту фінансової звітності акціонерних товариств. Монографія. – Луганськ: вид-во СНУ ім. Даля, 2003. – 300 с.
6. Робертсон Дж. Аудит. Пер. с англ. – М.: КРМГ, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. – 496 с.
7. Савченко В.Я. Аудит: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 322 с.
8. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит: Учебник. – 2-е изд., доп и перераб. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 352 с.
9. Auditing and assurance services; an integrated approach / Alvin A. Arens, Randal J. Eldez, Mark S. Beasley – 10th ed. – Pearson Prentice Hall, 2005. – 791 p.

APPLYING ANALYTICAL PROCEDURES DURING THE AUDITING PROCESS

N. Dorosh

Taras Shevchenko National University of Kyev

This article describes analytical procedures as one of the types of evidence, different kinds of analytical procedures and their appliance during the hole auditing process.

Key words: auditor, auditing process, analytical procedures, planning, tests of control, error, fraud.